

1

Bilbao

Kalad ja puud on sarnased.

Nende sarnasus on aastarõngastes. Puudel on need tüves. Üks rõngas iga aasta kohta annab teada puu vanuse. Ka kaladel on aastarõngad, kuid soomustel. Nii nagu puudelgi, saame nende järgi teada vee-elaniku vanuse.

Kalad kasvavad kogu elu. Meie mitte, täiskasvanuks saades me hakkame kahanema. Meie kasv peatub ja luud liituvad tihedamalt. Inimene tõmbub kokku. Kalad seevastu kasvavad surmani. Noorena kiiremini ja teatud vanusest aeglasemalt, kuid nende kasv ei lakka kunagi. Ja seepärast on nende soomustel aastaringid.

Kalade aastaringi tekitab talv. Talvel söövad nad vähem ja näljaaeg joonistab nende soomustele tumeda juti. Sest siis kasvavad nad vähem. Suvel on vastupidi. Kui kalad nälga ei kannata, nende soomustele triipu ei jää.

Kalade aastaring on mikroskoopiline, palja silmaga seda ei näe, kuid seal see on. See on nagu haav. Haav, mis pole korralikult kokku kasvanud.

Ja nii nagu kaladele jäävad aastaringid, jäävad rasked hetked meie mällu, märgistavad meie elu, saavad meie ajaarvamise mõõdupuuks. Õnnelikud päevad seevastu mööduvad kiiresti, liiga kiiresti ja haihtuvad seejärel.

Kalale on talv sama, mis inimesele kaotus. Meie elu määratlevad kaotused, mõne suhte lõpp, kalli inimese surm.

Iga kaotus on tume aastarõngas meie sisimas.

Päeval, mil mu vanaisale öeldi, et tal on jäänud elada vaid mõni kuu, ei tahtnud ta kohe koju tagasi minna. Noore miniana saatis mu ema teda sel hommikul arsti vastuvõtul. Vanaisa kuulas tohtri jutu rahulikult ära. Ta ei lausunud sõnagi, ulatas siis arstile käe ja jättis viisakalt hüvasti.

Kui nad arstikabinetist välja astusid, ei teadnud mu ema, mida öelda. Pärast pikka vaikust küsis ta vanaisalt, kas nad lähevad nüüd bussijaama. Vanaisa ütles ei.

„Me ei lähe veel koju tagasi. Me veedame tänase päeva Bilbaos. Ma tahan sulle midagi näidata,“ ütles ta ja püüdis naeratada.

Vanaisa viis ema Bilbao Kaunite Kunstide Muuseumisse. Ema ei unusta seda päeva iial; seda, kuidas samal päeval, kui talle öeldi, et ta varsti sureb, viis vanaisa ta muuseumisse. Kuidas ta püüdis – tulutult – iluga surmast üle olla. Kuidas ta pingutas, et ema mäletaks tollest õnnetust päevast midagi muud. Ema ei unustanud seda vanaisa tegu kunagi.

See oli esimene kord, kui ema oma jala muuseumisse tõstis.

Nelikümmend viis aastat hiljem läksin ma samasse muuseumisse. Ma tahtsin näha ühte maali. Ajasin intuitiivselt, nagu mööda rohtukasvanud teerada kõndides, kunstnik Aurelio Arteta maali jälgi. Mingi sisemine hääl kinnitas mulle, et see maal on oluline, et sellest saab minu poolelioleva romaani alustala.

Täpsemalt öeldes oli tegu seinamaaliga, mis asus algselt Ondarroas, arhitekt Ricardo Bastida suveresidentsis. Arteta maal is selle hoone salongi 1922. aasta suvel. 1960. aastatel, mõni aasta pärast arhitekti surma, müüs perekond maja maha. Hiljem hoone lammutati, et ehitada asemele kortermaja. Seinamaal õnneks pääses. Arteta teos eemaldati seinast ja toimetati Bilbao muuseumisse. Sellest ajast peale eksponeeritakse seda ühes muuseumi ülakorruse saalis.

Muuseumi kuraator José Julián Bakedano näitas mulle maali. Omal ajal kattis see Bastida maja salongi kolm seinat. Neljandas seinas oli rõdu vaatega merele. Muuseumisse on aga maal paigutatud triptühhonina. Keskmisel tahvil on kujutatud külapidu ja see tahvel on teistest suurem. Külgtahvlid näitavad veel kahte peosteeni. Ühel poseerib renessansiaja Venust meenutav tolleaegne naine. Teisel külgmaalil on noorpaar, kes ajab puu all juttu.

Esmapilgul äratav tähelepanu seinamaali koloriit. Arteta portreeterib peole minevaid noori väga erksates toonides: roheline, sinine, lillane. Varem ei olnud ükski kunstnik selliseid värve omavahel kombineerinud.

„Alguses ei vaadanud osa kriitikutest Arteta teost hea pilguga. Nad ütlesid pilkavalt, et ta maalib värviliste prillidega,” seletas Bakedano. „Ilmselt olid Artetale suurt mõju avaldanud õpinguaastad Pariisis. Ta elas Montmartre’il ja armus seal Toulouse-Lautreci ja Cézanne’i loomingusse. Kuid Arteta ei tahtnud traditsioonile kunagi täielikult selga pöörata. Seetõttu meenutavadki tema teosed vanu, värvikirevaid kõrtse, need on moodsad, kui sellest hoolimata ei ole need kaotanud oma iidset võlu.”

Maal kujutab kahte omavahel seotud maailma. Ühelt poolt kajastub seal maa- ja teisalt linnaelu. Külätüdrukutel on seljas traditsioonilised riided. Nende seelikud ulatuvad pahkluni, nende juukseid varjavad rätikud ja pluusidel pole sügavat kaelaava. Linnatüdrukud on aga teistsugused. Nende kleidid on kerged ja hõljuvad tuules. Seelikud on lühemad, põlved paistavad, ja kaelaavad on avarad. Lisaks ripuvad neil kaelal keed. Külaneidude kõrval torkavad linnanäitsikud rohkem silma, nad justkui püüaksid vaatajat võrgutada. Teoses avaldub selge *art déco* mõju; see lausa kiirgab 1920. aastate optimismi.

„Maal kujutab üleminekut vanast maailmast uude ning kontrast külätüdrukute ja linnaneidude vahel toob esile viimaste erootilisuse,” selgitas Bakedano.

Tegelikult oli Bastida maja seinamaal kõigest käe harjutus. Aurelio Arteta ei vandanud veel seinamaalitehnikat ja arhitekt pakkus talle harjutamiseks oma salongi seinad. Tõeline väljakutse saabus aasta hiljem. Ricardo Bastida oli projekteerinud Bilbao panga hoone Madridis. Alcalá tänava pangahoonest sai tema senini olulisim töö. Uuest ehitisest ei pidanud tulema ainult panga, vaid kogu Bilbao linna sümbol. Märk võimust ja moodsusest. Projekt kindlustas nii Bastida kui ka Arteta karjääri ning tegi nad tuntuks väljaspool Baskimaad.

Bastida soovis, et panga vestibüüli seinamaalid teeks Aurelio Arteta. Nad tundsid teineteist lapsest peale ja nende elud olid kulgenud paralleelselt. Arteta tahtis maalida panga ringikujulisse eesruumi Bilbao allegooria. Seinale ilmusid üksteise järel sadama lastijad, raua- ja terasetehaste töölised, külarahvas, kalamüüjad ja teised. Kunstniku töö oli tohutu: üle kümne seinamaali, pealegi ebatasasele pinnale.

Arteta võttis tellimuse vastu, kuid pidi enne õppima tehnikat. Ta oli enda suhtes väga nõudlik; tal oli raske oma teoseid lõpetatuks tunnistada. Kord aastaid hiljem, kui ta Mehhikos pagenduses viibis, tahtis üks ostja piiluda riidetükiga kaetud pooleliolevat maali. Seda märgates sattus Arteta raevu ja tõmbas uudishimutsejal värvisegamise spaatliga näo lõhki. See olewat olnud ainus asi, mis tal kopsu üle maksa ajas.

Tõelise perfektsionistina nägi Arteta vaeva iga detailiga. Samas ei hoolinud ta eriti oma tööde signeerimisest ja sageli ei kirjutanudki ta neile oma nime, justkui ei oleks see talle üldse oluline. Rahaasjus oli ta samuti hooletu. Seevastu maalis ta ihu ja hingega. Ondarroa seinamaali tegemiseks lasi ta isegi vee Madridist tuua, et värvisegu tihedus oleks sama mis pangahoones. Ta valis parimad materjalid. Marmortolm pidi olema peen ja pärit Markinast.

Olin Artetast ja tema iseloomust palju kuulnud. Oma eluajal oli ta väga armastatud kunstnik. Temast pidasid lugu nii konservatiivid kui ka rahvuslased ja sotsialistid. „Võimalik, et selle põhjuseks oli tema uje loomus,” selgitas Bakedano.

Ma olin kuulnud ka sellest, kuidas ta kodusõja ajal Mehhikosse põgenes. Pärast Gernika pommitamist tellis valitsus Artetalt suurejoonelise maali. Kogu maailmale tuli teada anda, mis Gernikas oli juhtunud, näidata natside korraldatud veresauna. Tellitud maalist oleks võinud saada Arteta elutöö. Ometi lükkas ta pakkumise tagasi. Ta põhjendas keeldumist sellega, et on sõjast väsinud, et tahab olla koos perekonnaga ja Mehhikosse eksiili minna. Seejärel tehti pakkumine Pablo Picassole. Järgnev on juba kõigile teada. Gernika sündmusi kajastav maal oleks tähendanud Arteta karjäärile otsustavat hüpet, kuid ta loobus sellest. Ta valis kunsti asemel elu. Eelistas pere seltsi sellele, et tulevased põlved teda mäletaksid.

Tõenäoliselt tundub paljudele, et Arteta valik oli vale. Kuidas võis ta hetkeoludest sõltuvalt lasta käest oma elu võimaluse? Kuidas sai ta seada kunsti asemel esikohale armastuse pere vastu? Küllap on neidki, kes talle seda otsust eal ei andesta, ja arvavad, et loomeinimese peamine kohustus on looming.

Olen endalt korduvalt küsinud, mida oleksin teinud mina Arteta asemel? Millise tee oleksin mina valinud?

Ma ei oska vastata; selleks oleksin pidanud elama samal ajahetkel. Aga see on tõepoolest loomeinimese elu tähtsaim küsimus. Isiklik elu või looming. Arteta valis esimese, Picasso teise.

José Julián Bakedano pidi tagasi tööle minema, kuid enne seda andis ta minu käsutusse Arteta seinamaali puudutava dokumentatsiooni, mis selgitas, kuidas tehnikud selle Bastida maja seinalt olid eemaldanud.

Ta andis mulle ka nõu. „Arhitekti tütar Carmen Bastida teab seinamaali kohta kõige rohkem. Kõige targem oleks sul temaga ühendust võtta.” Ja ulatas mulle tema telefoninumbriga märkmepaberi. „Ütle, et helistad minu soovitusel,” lisas Bakedano enne, kui oma kabinetti kadus.

Jäin veel viivuks mõtlikult maali silmitsema. Eriti köitis mind stseenist kiirgav optimism, Arteta pintslitõmmete energilisus. 1922. aasta suvel töötasid Arteta ja Bastida suurte lootustega, nad ei peljanud tulevikku. Mind vaimustas nende jõulisus. Nad ei kujutanud ettegi, mida järgmised aastad kaasa toovad.

Ma ei tea oma vanaisa kohta kuigi palju. Liborio Uribe. Kui ma sündisin, oli ta juba surnud ja isa ei rääkinud temast eriti. Isale ei meeldinud rääkida minevikust. Tõelise meremehena eelistas ta vaadata tulevikku. Ema perekonnast seevastu teadsime tuhandeid lugusid. Kuid isa perest väga väheseid. Võib-olla sellepärast ärataski minus uudishimu just isapoolne vanaisa.

Üks vähestest isa jutustatud seikadest oli üks mälestus tema lapsepõlvest ja suvest. Ta rääkis, et veetis lapsena terveid päevi rannas, vanaisale kuuluvates laudadest rannamajakestes askeldades. Ta abistas oma vanemaid igat masti töödega: tassis vett suplejate kaussidesse, aitas neil ennast loputada, nühhkis liiva nende jalgadelt ja riputas ujumisriideid kuivama. Kujutan ette, kuidas ta vaikides töötas, vett kandis ja riideid kokku korjas ning samal ajal tähelepanelikult kuulas, mida suvitajad omavahel räägivad.

„Ma mäletan su isa väga hästi, ta oli sihvakas ja töökas poiss,” ütles Carmen Bastida, kui talle Bilbaosse külla läksin. „Need olid mu elu parimad aastad. Minu elu oli sel ajal väga kerge, mul ei olnud mingeid muresid.”

Bastidadel oli rannas kolm majakest. Need asusid ranna kõrgemas osas, kaljude lähedal. Nende kõrval oli terapeutilise nudismi ala, mida varjas kõrge, tume riie.

Mõned mustvalged fotod on toleaegeid rannapäevi jäädvustanud. Pilte näidates seletas Carmen mulle, kes keegi on. Arhitekti tütre sõnul olid Bastidade rannamajad maalikunstnike, muusikute, arhitektide ja isegi astronoomide kohtumispaik. Enamik neist tulid Bilbaost ja Madridist. „Minu lemmik oli aga kohalik mees Liborio. Ta rääkis meile lugusid.”

Rannamajade pidamine ei olnud vanaisa ainus töö. Tal oli ka väike kalalaev. Seda kutsuti „Dos Amigos”. Laeva nimi on minus alati küsimusi tekitanud. Kaks sõpra. Miks pani vanaisa alusele sellise nime? Kust see tuli? Ja kui vanaisa ise oli üks kahest sõbrast, siis kes oli see teine?

Ma tahtsin teise sõbra üles leida; saada teada, miks ei olnud temast ühtegi jälge jäänud. Võib-olla oli vanaisa oma sõbraga tülli läinud? Soovisin leida vastuseid nendele küsimustele ja hakkasin mõni aasta tagasi neid otsima. Mul oli tunne, et „Dos Amigos” peidab endas võimalikku romaani; hääbuvast kalurielust jutustavat romaani. Aga see oli kõigest esialgne idee. Romaani tarvis materjali kogudes olen sattunud ootamatutele radadele ja leidnud nii mõndagi üllatavat.

Kalade vanust saab määrata, kui lugeda kokku soomuste aastaringid ja lisada tulemusele veel üks aasta. Kalavastsetel pole soomuseid. Angerjate puhul tuleb aastaringidele liita neli aastat. Angerjad on vastsed neli aastat.

Neil kulub Atlandi ookeani ületamiseks neli aastat. Nii kaua kestab väikeste angerjate rännak Sargasso merest Biskaia lahte.

Minu lennuk suudab sama vahemaa läbida seitsme tunniga. Täna asun Bilbao lennujaamas New Yorgi lennule.